

PRIHVAT II. VATIKANSKOG KONCILIA U HRVATSKOJ (II)

Fragmenti za buduće cjelovitije prouke

Bonaventura Duda, Zagreb

UDK : 265.5(497.70)
Izlaganje na znanstv. skupu

TRI POJEDINAČNA BISKUPSKA IMENA: FRANIĆ, ŠEPER, PICHLER

Na Koncilu, i prije i poslije i za vrijeme Koncila, svakako su zapaženija dvojica naših biskupa: zagrebački nadbiskup, poslije kardinal Franjo Šeper i splitski nadbiskup Frane Franić. Zbog osobitih zasluga za našu pokoncilsku liturgijsku obnovu pribrajam im banjolučkoga biskupa pok. Alfreda Pichlera (1913-1992).

Nadbiskup Frane Franić

Ovdje u Splitu počinjem s nadbiskupom Franićem. Njega do sada najbolje predstavlja zbornik *U službi čovjeka* (Split, 1987) što mu ga prigodom 75. obljetnice života pripraviše i posvetiše njegovi biskupljani, osobito *Crkva u svijetu* koju je on osnovao 1965. U posveti među ostalim stoji: "Uglednom ocu Drugog vatikanskog općeg sabora - zaslužnom članu pretkoncilske teološke priprave i saborske doktrinarne komisije" itd. Dosta je pogledati njegovu obilnu bibliografiju (str. 19-30) da stvorimo sliku o njegovoj koncilskoj i pokoncilskoj založenosti. O tom svjedoči i zbornik njegovih radova *Putovi dijaloga* (Split, 1973). Ističem još njegove zanimljive članke *Iz moje koncilske bilježnice*, što su povremeno izlazili najprije u biskupijskom službenom *Vjesniku*, a onda u *Crkvi u svijetu*. Od Ante Kadića u članku *Moji susreti i poznanstvo s nadbiskupom dr. Franom Franićem* saznajemo da on sa splitskim Književnim krugom pripravlja izdanje svih svojih koncilskih intervenata na latinskom i hrvatskom, s komentarom (*Crkva u svijetu* 1992, 3, str. 180). Prelistavajući sve što je u vezi s provedbom Koncila u nas, naišao sam i na zbornik još ciklostilom izdan *Pastoralna konstitucija "Crkva u suvremenom svijetu" u našoj katehizaciji* (Split 1967). To su akti katehetskog tečaja što ga je Franić, odmah nakon Koncila, kao predsjednik Katehetskog vijeća Biskupske konferencije organizirao u Splitu od 5. do 7. srpnja 1966. Kolega T. Šagi-Bunić smatra još osobito važnim Franićev koncilski prijedlog o osnivanju Sekretarijata za nevjerujuće: "Ut institutur specialis secretariatus, sicut iam proposueram, permanens pro quaestionibus atheismi", čitamo u velikom izdanju koncilskih akata (III/II 823-824 i 424). Svakako u njegovo najveće pokoncilsko zalaganje

spada i smjelost kojom je sazvaio i održao prvu biskupsku sinodu u nas. Održana je, nakon 235 godina, u dva roka: od 10. do 13. prosinca 1986. i od 21. do 23. travnja 1987. Akti su izišli pod naslovom *Crkva danas i sutra* u izdanju *Crkve u svijetu* (Split, 1988). Napokon, Franićev je prvi pokoncilski pothvat: osnutak i daljnji razvoj časopisa *Crkva u svijetu* oko kojega je, uz svećenike i teologe svoje nadbiskupije, okupio i lijep broj značajnih kršćanskih laika. Taj smo osnutak, kao i 30. obljetnicu završetka samoga Koncila, proslavili jednodnevnim simpozijem u listopadu 1995. čega je plod i ovaj sastavak.

Nadbiskup kardinal Franjo Šeper

Zagrebačkog nadbiskupa, od 1967. kardinala Franju Šepera dobro predstavljaju dva omašna sveska *Šeper - građa za životopis* (Zagreb 1982. i 1983). Prvi svezak, čitamo na omotnici, "donosi najvažnije pastoralne smjernice koje je on kao nadbiskup koadjutor i kasnije kao rezidencijalni zagrebački nadbiskup u obliku raznih okružnica uputio (...) u razdoblju od 1954. do 1968. godine." Iz toga bih sveska istakao njegovu okružnicu *Opći sabor drugi vatikanski - događaj godine* (str. 154-165) iz kojega razabiremo Šeperov koncilski stav i osjećaj. Među njegove pokoncilske pothvate spada osnutak Glasa Koncila i Centra za koncilski istraživanja, dokumentaciju i informacije "Kršćanska sadašnjost" (*Šeper*, I, str. 300-301). Šeperovo ime ulazi i u opću povijest pokoncilske Crkve i obnove na najvišem planu. On je od 1968. pa skoro do smrti 1981. prvi pokoncilski predstojnik najviše doktrinarne ustanove Svete Stolice, Kongregacije za nauk vjere, i to u vrijeme, kako smo već rekli, kada je papa Pavao VI. na nov način oblikovao njezino djelovanje. Stoga drugi svezak njegova zbornika, kako čitamo u uvodu, najprije "donosi govore (...) na Drugom vatikanskom saboru", iz kojih je "vidljivo njegovo zanimanje za potrebnu reformu u Crkvi". Osim tih govora, piše u uvodnoj riječi kardinal Kuharić, "sabrani su svi dokumenti koje je (Šeper) kao pročelnik Svete kongregacije za nauk vjere pripremao i u ime Pape potpisivao."

Na žalost, još uvijek ostaje deziderat - ono što je obećano na omotnici II. sveska: da je u pripremi *Šeper - biografija*. Za nju će biti značajni i prijašnji njegovi, makar manji, ali vrijedni članci u *Duhovnom životu*, koji pokazuju njegov "liturgijski živac". Od kasnijih njegovih besjeda, koje nisu uvrštene u ova dva sveska, napominjem samo dvije. Još za vrijeme Koncila u studenome 1965. održao je u Udinama, u pripravi za skori talijanski nacionalni euharistijski kongres, predavanje *Današnji čovjek i euharistija* (*Svesci* 1968, br. 1, str. 22-27). Još je značajniji "Šeperov podnesak" *O Crkvi kao zajedništvu* kojim je kao prefekt Kongregacije za nauk vjere u rujnu 1969. otvorio Prvu izvanrednu sinodu bis-

kupa. Misao o Crkvi kao zajedništvu tek će se u susljednim godinama postupno probiti u živu opću svijest kao najveći plod ekleziologije II. vatikanskog koncila, čemu će osobito dati pečat magisterij pape Ivana Pavla II. Taj sam Šeperov podnesak najprije objelodanio u *Bogoslovskoj smotri*, a poslije u svojim *Koncilskim temama* (Zagreb, 1992, str. 299-310). Svakako, Šeper istom očekuje i zaslužuje temeljitu monografsku prouku.

Biskup Alfred Pichler

Treći naš biskup, po mom uvjerenju i prosudbi, osobito zaslužan za pokoncilsku obnovu u nas, i to na najvažnijem, liturgijskom području bio je banjolučki biskup Alfred Pichler (1913-1992). Time ni najmanje ne umanjujem zasluge i drugih naših biskupa, svakoga u svojoj biskupiji i u gremiju Biskupske konferencije. O njegovim zaslugama pišem i iz osobnoga iskustva. Povremeno sam s njime vrlo intenzivno surađivao, onamo od jeseni 1969. kada je u Došašću trebalo početi s novim lekcionarom pa sve do posljednje knjige *Red blagoslova* (Zagreb, 1987) koju je preveo naš pok. o. Damjan Damjanović, a mi smo je u zajedničkom radu u tjedan dana konačno redigirali. Biskup Pichler već se kao župnik istakao u članstvu Interdijecezanskoga odbora za liturgiju (ILO). Pošto je Šeper 1954. imenovan apostolskim administratorom zagrebačke nadbiskupije, on ga je naslijedio i u predsjedništvu i u animaciji neposredne pretkoncilske liturgijske obnove. Na prijedlog naših biskupa, koje su podržali europski kolege, na Koncilu je izabran u Komisiju za konstituciju o liturgiji. Tu je tako uspješno djelovao, kako piše Martin Kirigin u kratku nekrologiju u *Službi Božjoj* (1992, str. 212-213) da ga je Pavao VI. imenovao u Vijeće za provedbu iste konstitucije. Od početka ustanovljenja novih subsidijarnih tijela naše Biskupske konferencije on je predsjednik Nacionalne liturgijske komisije, a od 1973. pa do smrti predsjednik Vijeća za liturgiju. "Na toj je dužnosti", piše Kirigin, "predvodio izdavanje naših novih liturgijskih knjiga i svojim je izvanrednim poznavanjem Maretićeve Gramatike pomogao oblikovati neke izričaje."

Mogu reći mnogo više. Biskup Pichler je još u doba Koncila kao predsjednik ILO-a s poduzetnim prof. Ivanom Škreblinom preuzeo organizaciju ondašnjih tečajeva za svećenike što ih je 1960. pokrenuo naš Katolički bogoslovni fakultet. Fakultet će tu inicijativu u jesen 1965. ponovno preuzeti u svoje ruke, upravo pripravljajući za veljaču 1966. veliku panoramu koncilskoga magisterija (*BS*, 1966, br. 1). Biskup Pichler je zaslužan za treći takav tečaj u veljači 1964. kada su, većinom naši biskupi, predstavili novu konstituciju o liturgiji (usp. zbornik *Liturgijska obnova zajednice*, Zagreb 1964).

No osobita njegova djelatnost za našu pokoncilsku liturgijsku obnovu počinje s godinom 1969. U Došašću te godine trebalo je početi s novim lekcionarom. Već sam otprije od biskupskih konferencija dobio mandat, koji mi je priopćio biskup Pichler dopisom od 21. rujna 1966: da se pobrinem za ostvarenje cjelokupnoga novog lekcionara. U međuvremenu smo moj subrat pok. o. Jerko Fućak i ja s velikom ekipom bibličara i književnika radili na ostvarenju *Zagrebačke Biblije 1968*. Potom smo se dali na izradbu lekcionara, bar za prvu liturgijsku godinu po novom redu, za godinu B, s kojom je trebalo krenuti u Došašću 1969. U ljeto te godine trebalo se napokon odlučiti i za izdavača. Budući da je izdanje niza liturgijskih knjiga u to vrijeme bio golem i rizičan ekonomski projekt, u Društvu sv. Ćirila i Metoda, nekoć sv. Jeronima, naišli smo na veliko sustezanje. Stoga sam u kolovozu 1969. s tada već vrlo poduzetnim direktorom Kršćanske sadašnjosti, nezaboravnim Josipom Turčinovićem pošao u Banju Luku da s biskupom Pichlerom raspravimo sva pitanja oko toga golemoga projekta za izradu i izdavanje liturgijskih knjiga. Nakon toga se biskup Pichler vrlo založio te je 21. kolovoza 1969. došlo do sklapanja ugovora između Biskupske konferencije i Kršćanske sadašnjosti. Tim je ugovorom Kršćanska sadašnjost preuzela brigu financirati pothvat i pronalaziti što bolje prevoditelje i prireditelje liturgijskih knjiga. Zahvaljujući tom ugovoru i dogovoru, projekt je, s vrlo mnogo suradnika, razmjerno vrlo brzo, a vjerujem i dosta uspješno ostvaren, brže negoli smo mogli predvidjeti. Treba samo pogledati *Katalog Kršćanske sadašnjosti 1968-1993*. Sve to možemo zahvaliti daljnjoj dugoj i skladnoj suradnji obojice vrlih pokojnika, biskupa Pichlera i Josipa Turčinovića. Turčinović je i inače u našoj uspomeni ostao izvanredan, pronicljiv i tankočutan, a poduzetan naš pokoncilski djelatnik sve do smrti, i to na mnogim područjima, ali i na liturgijskome.

U poslu oko prevođenja i pripreve pojedinih liturgijskih knjiga ili različitih njihovih slojeva sudjelovalo je vrlo mnogo naših teologa, uz povremeno savjetovanje s više naših vrsnih jezikoslovaca (Stjepan Babić, Josip Tabak, Tomislav Ladan, Marko Grčić, Mate Križman i drugi). Od teologa su, koliko se spominjem, zaslužni: pok. Jure Radić, Martin Kirigin, Tomislav Šagi-Bunić, Anton Tamarut, Mate Meštrović, Anton Benvin, Ante Kresina, Josip Kolanović, Vladimir Zagorac, Marijan Mandac, Gabrijel Jurišić, Bernardin Škunca, Benedikt Vujica, pok. Jerko Fućak, Bonaventura Duda i dr. Ako sam koga izostavio, ako mi se javi, rado ću to popuniti. Trebalo bi u tom razlikovati više razdoblja, neposredno prije i poslije Koncila, negdje do 1975. i poslije toga. Osim toga, potrebno je razlikovati ekipu prevoditelja liturgijskih tekstova i članove Liturgijskog vijeća Biskupske konferencije, što nije bilo istovjetno. U svemu tome, ponavljam, veliku je ulogu imao Josip Turčinović. Njegovom osobnom izboru i uvjerenju, a onda i uvjerljivosti kojom

je pristupao ljudima, treba pripisati da se uvijek mogla na vrijeme oblikovati po koja prevodilačka ekipa. Redovito su se nakon dugih nagovora našli pojedinci koji su pripremali temeljne prijevodne tekstove koje su poslije usavršavale veće ili manje, često spontano okupljene ekipe. Posao nije bio lak, a svi su poslenici imali napretek i drugih obveza. A radilo se i kampanjski, i po nekoliko dana napornoga, ali vrlo prijateljskog druženja, s više radnih razmaka u jednom danu. Radili smo ili u prostorijama Kršćanske sadašnjosti ili, što je bilo najljepše, u biskupskom dvoru u Banjoj Luci.

Možda je najzujbudljiviji posao bio kada smo se iznenada ipak odlučili ostvariti novi *Časoslov*, najprije srednjak sa sveščićima, a onda pravo izdanje prema tipskom vatikanskom koje je uredio Vladimir Zagorac. U prvom izdanju srednjak je uredio Gabrijel Jurišić, molitve vjernika Josip Kolanović, otačka čitanja više njih, osobito Marijan Mandac. Ja sam preveo temeljne crkvene dokumente i predložio hrvatsko nazivlje (*Novi časoslov*, KS, Zagreb 1972). S Jerkom Fućakom uredio sam biblijska čitanja, a usudio sam se prevesti i osamdesetak novih himana. Pjesnički zaostaju za onima Milana Pavelića, ali sam nastojao da budu teološki točni, ritmički što pjevniji. Većinu sam himana preveo u ritmu *Veni Creator*, neke po napjevu Matije Ivšića *Slavna Majko Spasitelja*, a druge po napjevu *Oče naš dobri*. O tom je poslu izvijestio Gabrijel Jurišić u *Liturgisches Jahrbuch* (29, 4, 1979, str. 251-252) pod naslovom *Das Stundengebet in kroatischer Sprache*.

U svemu tome bilo je prigovora koji će i ostati: da smo radili prebrzo. Odabir nije bio u tom da li raditi brzo ili polako, nego uraditi pošto-poto. A u pogledu prevodilačkih načela liturgijskih knjiga morali smo voditi računa i o odlučujućim stavovima članova Biskupske konferencije među kojima je tada bilo više onih sklonih doslovnosti. Nismo mogli prvo vrijeme mnogo računati na to da će nam se odobriti veće prinove i prilagođenja našoj suvremenosti.

U onih desetak i više banjolučkih kampanja biskup Pichler nije bio samo izvrstan domaćin nego i nepoštedni radnik. Imao je vrlo lijepu knjižnicu, osobito za hrvatski jezik i liturgiju. Ne samo što je bio dobar poznavalac Maretićeve *Gramatike*, kako piše Kirigin, nego je imao vrlo dobar ukus za hrvatski jezik i izričaj. K tomu, bio je više nego mnogi od nas vrstan poznavalac liturgije i liturgike, dobro obaviješten o tome što se o pojedinim problemima i rješenjima misli u najvišim instancama Svete Stolice. Sudjelovao je s nama *al pari*, svoja je mišljenja i prijedloge umio obrazložiti, nije ih nametao, imao je sluha i za mišljenje drugih i bez teškoća je prihvaćao zaključke većine. Svima koji su sudjelovali ti će banjolučki sastanci ostati u najljepšoj uspomeni. Na žalost nismo imali vremena voditi dnevničke, pa je danas gotovo nemoguće uspostaviti popis svih suradnika. Sa strane Kršćanske sadašnjosti svaki je novi

predložak poslan Biskupskoj konferenciji u kojemu su pomno obrazložena prihvaćena rješenja i upiti o onomu što biskupi trebaju riješiti. Ne znam da li se sve to nalazi u pismohrani Konferencije ili možda u arhivu banjolučke biskupije, a moralo bi se naći i u Kršćanskoj sadašnjosti.

Osjećao sam dužnost da se ime banjolučkog biskupa Alfreda Pichlera i njegova zasluga za pokoncilsku liturgijsku obnovu ne zaboravi. Uostalom, čast mu je iskazala i poslanica hrvatskih biskupa *Liturgija i život Crkve* (Zagreb, 1989), napisana o 25. obljetnici Konstitucije o liturgiji: "Posao priređivanja bogoslužnih knjiga na hrvatskom jeziku biskupi su povjerali mons. A. Pichleru, biskupu banjalučkom (...). U opsežnom poslu oko novih knjiga sudjelovao je s biskupom A. Pichlerom na najrazličitiji način znatan broj naših bibličara, liturgičara i teologa, a naširoko su konzultirani i stručnjaci za hrvatski jezik (...). Taj veliki, često tih posao mnogih suradnika koji zavređuju naše iskreno priznanje, izdan tiskom u četrdesetak liturgijskih svezaka, sada je u našim rukama i kao važna kulturna činjenica i kao riznica duhovnoga nasljeđa Crkve" (str. 16-17).

Još dvojica naših biskupa: Karmelo Zazinović i Ćiril Kos

Već i kao Krčanin, spomenut ću još jedno naše biskupsko ime, zaslužnoga krčkog biskupa Karmela Zazinovića. Njegovo je koncilsko sudjelovanje i pokoncilski prijenos Koncila u njegovu biskupiju zapisano u zborniku *Ministrare - pastirske poslanice i pisma* (Krk, 1995), što mu ga je za 80. obljetnicu života pripremio i posvetio krčki prezbiterij. U uvodnom biografskom članku F. Velčić prikazuje biskupa Zazinovića i kao koncilskog oca i kao proveditelja Koncila (str. 34-39). Pod brojem XXI. nalazimo sabrana njegova pisma s Koncila i pretkorizmene poslanice o Koncilu (str. 97-108 i 139-148). Mislim da taj zbornik može poslužiti kao izazov što bi i drugi mogli poduzeti da se ocijeni, i na biskupskom vrhu, prihvata Koncila u Hrvatskoj.

Sličnu spomenicu u čast zlatomisniku đakovačkom biskupu Ćirilu Kosu posvetiše "profesori Visoke bogoslovne škole, svećenici, suradnici, prijatelji" (*Diacovensia*, 1994, br. 1). Tu je bila sretna prilika da se tko pozabavi nemalim doprinosom *Vjesnika Đakovačke biskupije* u našoj pokoncilskoj obnovi. Biskupov prilog u tom osobito je očit iz obrazloženja njegova počasnog doktorata na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu (str. 58-67) i iz članka Milana Milanovića *Biskup Ćiril Kos i katehetske ljetne škole u pokoncilskoj Crkvi u Hrvata* (str. 68-79).

TRI NAŠE CRKVENE USTANOVE KOJE SU NASTALE S KONCILOM

Drugi vatikanski koncil u Hrvatskoj je dao povoda utemeljenju triju značajnih crkvenih ustanova. To su *Glas Koncila*, *Crkva u svijetu* i *Kršćanska sadašnjost*. Svaka od tih ustanova ima doduše različite začetke i daljnji razvoj, ali sve se tri najtješnije naslanjaju na događaj Koncila.

Glas Koncila

Početak Koncila 11. listopada 1962. označio je i početak *Glasa Koncila* čiji je prvi broj označen blagdanom sv. Franje 4. listopada 1962. U tom smislu Glas Koncila je zasigurno jedinstvena pojava u katoličkom svijetu. Spontanošću Duha, smijem reći, ocijenjen je čas da će u onodobnoj Jugoslaviji takav pothvat, baš pod tim imenom, dobro proći. Nakon kobnoga prekida diplomatskih odnosa sa Svetom Stolicom u povodu imenovanja kardinala Alojzija Stepinca 1952, tadanja je Jugoslavija stalno tražila kako ponovno uspostaviti te veze. Tadanji su vlastodršci dobro osjetili značenje vatikanskog događanja, da ne smiju biti odsutni s ploče svijeta. Mnogi naši biskupi, kako sam već istakao, tada po prvi puta dobivaju putovnice. Naš je episkopat u cijelosti na Koncilu prisutan od početka do kraja. Tu je vrlo dobro, još s nekima, predstavljao donedavna "Crkvu šutnje", a sada bar na Koncilu glasnu Crkvu iz Istočne Europe.

Glas Koncila, spočetka zamišljen kao dvotjednik, neposredno - čista je inicijativa tadanjeg magistra franjevačkih bogoslova u Zagrebu na Kaptolu o. Zorislava Lajoša. Za vrijeme prvog zasjedanja Koncila tiskan je ciklostilom franjevačkog samostana u Zagrebu. Pritekle su u pomoć i druge redovničke zajednice, osobito Sestre naše Gospe, zagrebački isusovci i trećoreci sa Ksavera. Za njim je stao Nadbiskupski stol u Zagrebu uz usmeni patrocinijski zagrebačkog nadbiskupa Franje Šepera. Njegov ga je generalni vikar prof. Stjepan Bakšić, koji je napisao i prvi uvodnik, o tom obavijestio neposredno prije polaska vlaka u Rim. Treba ipak istaći da se ta inicijativa, kao i mnoge druge, već duže vrijeme uvriježila u više spontanijih i organiziranih razgovora mladih zagrebačkih svećenika i istaknutijih laika, osobito za vrijeme tadanjih tečajeva za svećenike. Na nas mlade utjecalo je i naše predvojničko i vojničko iskustvo gdje smo se naučili, rekao bih, na nov, dijalektički način nositi i odnositi prema tadanjoj komunističkoj i socijalističkoj stvarnosti. Dakako, treba istaći i to da je s godinom 1945. i nadalje i Duh Sveti na poseban način djelovao u našem sjemenišnom i klerikatskom odgoju. Zahvaljujući mudrim sjemenišnim odgojiteljima i profesorima teologije, stasali smo u atmosferi posebne odlučnosti darovati se Crkvi baš u to vrijeme, tako izazovno za

mlade ljude. S istaknutijim laicima iz predratne situacije sastajali smo se povremeno i spontano u prostorijama Hrvatskoga književnoga društva sv. Ćirila i Metoda, nekoć i sada opet sv. Jeronima, gdje je naš Zorislav bio vrlo rado viđen. Među njima rado spominjem Luku Perinića, Velimira Deželića, Sibua Zaninovića, Milostislava Ciku i druge. Sastajali smo se i na novogodišnjim čestitajima kod nadbiskupa Šepera.

Ipak, u pogledu pokretanja samoga Koncila, ona odvažna i poduzetna osoba koja ga je ostvarila bijaše naš o. Zorislav Lajoš. On spada i inače među najoduševljenije koncilce prvoga koncilskoga i pokoncilskoga vremena, do svoje prerane tragične smrti 19. kolovoza 1972. On se mnogo zalagao i za izradu novih katehetskih priručnika i za osnutak i gradnju novih župnih središta u Zagrebu. Crkva Svetog križa uvelike je plod i njegove animacije. Nadasve je poticao pokoncilsku i doktrinarnu i strukturalnu obnovu naših sjemeništa i redovničkih zajednica. Njegova je osobito sretna inicijativa bila *Ilustrirana Biblija mladih* (1968) koja će poslije, preuzeta od Kršćanske sadašnjosti, na jedanaest jezika doživjeti prvorazredni izdavački uspjeh.

U tim počecima bio nam je vrlo važan podržaj dvojice zagrebačkih svećenika. Bijaše to neprežaljeni krašički župnik Josip Franeković i mladi nadbiskupov tajnik Vladimir Stanković, koji će se potvrditi kao izvrstan organizator hrvatske inozemne pastve. Dakako, s osobitim se poštovanjem sjećamo tadanjega ordinarija "Sede impedita" biskupa Franje Salis-Seewisa, biskupa Josipa Lacha te obojice generalnih vikara Stjepana Bakšića i Dragutina Hrena kao i Franje Grundlera, voditelja nadbiskupskog ekonomata. Za daljnju sretnu kob *Glasa Koncila* bila je vrlo važna i nastamba u kaptolskoj kanoničkoj kuriji Kaptol 8, nakon smrti kanonika i dugogodišnjega profesora Katoličkog bogoslovnog fakulteta i generalnog vikara g. Stjepana Bakšića. U tom je bila odlučna intervencija nadbiskupa Šepera i dobrohotnost Prvostolnoga kaptola zagrebačkoga, zahvaljujući i posredovanju nadbiskupova tajnika Stankovića. U toj činjenici gledam i providnosnu generacijsku sukcesiju *Glasa Koncila* koji se tako duhovno nadovezuje na predratni *Katolički list* što su ga uređivali vrsni zagrebački svećenici, dobrim mahom poslije kanonici, među kojima se osobito isticao kao vrstan publicist upravo Stjepan Bakšić, posljednji domar te kurije koji je umro 7. kolovoza 1963. (usp. *BS*, 1963, 2, str. 144-148 i 1979, 4 gdje je cijeli broj posvećen 90. obljetnici Bakšićeva rođenja).

Zorislavova inicijativa, u čemu sam mu nešto i ja pomagao, bila je odlučna za sam početak *Glasa Koncila* i za njegovo prvo ciklostilsko razdoblje. Već za vrijeme drugoga zasjedanja Koncila, u jesen 1963. preuzeo ga je novi, srećom dugogodišnji njegov *team*. No i u tu novu inicijativu, bar početno i inspirativno, ugradio se

naš Zorislav. Negdje o Uskrsu 1963. bili smo na audijenciji kod nadbiskupa Šepera gdje smo ga u dužem razgovoru upoznali s koliko je entuzijazma list prihvatila cjelokupna naša katolička javnost pa bi stoga trebalo sve poduzeti da se tiskani *Glas Koncila* razvije u prave katoličke novine. Ujedno smo upozorili Nadbiskupa da ga kao takva više nećemo moći izdržati u okvirima zagrebačkog franjevačkog samostana. Tom smo prilikom Nadbiskupu predali vrlo važnu promemoriju o daljnjoj postavi i organizaciji *Glasa Koncila*. Ta je predstavka, vjerujem, još uvijek u osobnoj nadbiskupskoj pismohrani, a možda i u arhivu *Glasa Koncila*. U njoj već funkiraju sva imena budućeg *teama* što će od jeseni 1963. vrlo brzo i uspješno oblikovati i ustaliti visoku razinu *Glasa Koncila*. Tu je, uz direktora Josipa Ladiku i umješnog glavnog urednika Vladimira Pavlinića, mnogostruki glasokoncilski kolumnist, a poslije i glavni urednik Živko Kustić. Četvrto veliko ime *Glasa Koncila* ubrzo će postati vrlo poznata Berith, što je sretno navještajni pseudonim izvrsne novinarkе, proglašene zlatnim perom *Glasa Koncila*, Smiljane Rendić. Ona je stasala u ratnoj i poratnoj mladoj generaciji katoličke inteligencije splitskoga kruga; s osobitim se pijetom uvijek sjećala vrlog svećenika Mladena Alajbega. Dakako, vrlo se brzo u *Glas Koncila* neizbrisivo i vrlo utjecajno upisao kao vodeći koncilski teolog Tomislav Šagi-Bunić.⁵ Osim njih u tom je prvom sastavu glasokoncilaca bila važna i prisutnost zagrebačkoga isusovca, poslije pomoćnog biskupa, o. Mije Škvorca, koji se kroz cijelo minulo desetljeće potvrdio kao najizvrsniji crkveni govornik i propovjednik, s velikim utjecajem na širok krug mlade zagrebačke inteligencije.

Da bismo nekako uhvatili što je *Glas Koncila* značio kroz, evo, više od trideset godina svojega postojanja, koja su ga htijenja

⁵ U prvom naumu kanio sam u ovom članku, uz biskupe, pisati i o drugim našim koncilskim trudbenicima. Tu mi je prilika progovoriti o Tomislavu Šagi-Buniću jer on dobar dio svojih članaka o Koncilu piše u *Glasi Koncila* koji tako postaje platformom za najširi prodor koncilske misli u Hrvatskoj. Te je svoje članke, uz mnoge druge, objelodanio u tri svoja djela: *Ali drugog puta nema* (Zagreb 1969, 1972. i 1985) i *Vrijeme suodgovornosti* u dva sveska (Zagreb 1981. i 1982). Očekuju se i daljnji svesci njegovih sabranih članaka od kojih se i opet dobar dio njih navraća na Koncil. Time se Šagi-Bunić potvrdio kao najsvestraniji i najustrajniji proučavatelj i širitelj koncilske misli u Hrvatskoj. Kada ga je Katolički bogoslovni fakultet odlučio predložiti Hrvatskom saboru za godišnju nagradu za životno djelo godine 1993, među aktima tog prijedloga čitamo u prosudbi prof. Ivana Goluba: "Tomislav Šagi-Bunić nije samo čovjek koji piše povijest, nego koji je i stvara." U drugom prijedlogu stoji: "Kao privatni teolog zagrebačkog nadbiskupa, poslije kardinala Franje Šepera on živo izbliza prati rad II. vatikanskog koncila ... te postaje vodeći teolog pokoncilske teološke, liturgijske i pastoralne obnove u Hrvatskoj." Usp. Franjo Šanjek, u: *Croatica Christiana Periodica* (1989, 23, str. 105-114) pod naslovom *Pedeset godina znanstvenog i literarnog rada T. J. Šagi-Bunića* (1939-1989) s vrlo opsežnom i minucioznom bibliografijom (str. 207-224).

odredila i koja ostvarenja potvrdila, vrijedi zaći u njegove jubilarne brojeve. S početka se ti jubileji broje od 4. listopada 1962, tj. od prvoga broja uopće, poslije taj jubilej određuje 29. rujna 1963. kada je u *Vjesnikovoj* tiskari izišao prvi tiskani broj. Tek mogu naznačiti gdje će budući istraživač pronaći neke temeljne podatke iz povijesti *Glasa Koncila*. Najneposredniju obavijest o njegovu rodendanu pruža nam intervju o Zorislava Lajoša (*GK*, 1971, 5, 17; usp. 1983, 5, 9). Još ćemo više saznati u nekrologiju u povodu Zorislavove tragične smrti (*GK*, 1972, 17, 1 i 3) te prigodom desete obljetnice od prvoga ciklostilskog izdanja (*GK*, 1972, 20, 2-3). Cijeli je taj posljednji broj i inače vrlo obavještajan. Tu je uz uvodnu riječ zagrebačkog nadbiskupa Kuharića vrlo značajan članak Smiljane Rendić *U čemu je novost i posebnost Glasa Koncila* (str. 5). Na to se nadovezuje u sljedećem broju članak T. Šagi-Bunića *Gdje smo s Koncilom poslije deset godina* (*GK*, 1972, 21, 3-4). U tom broju nalazimo i važan članak velikoga koncilskoga pobornika francuskoga dominikanca Yvesa Congara *Stvarnost što iskvaruje i stvarnost što se rađa* (*GK*, 1972, 21, 4). Smijem tome pridodati svoj članak iz tih dana *Je li proroštvo pape Ivana bilo za naše vrijeme*, na što u istome broju cilja i nepotpisani članak *Deset godina iluzija i nada* (*GK*, 1972, 20, 2-3 i 4-5).

Prigodom 200. broja biskup Mijo Škvorc piše značajan uvodnik *Mala ispovijed uz broj dvijestoti* s popratnim riječima nadbiskupa Kuharića (*GK*, 1971, 5, 2-3). Vrlo je vrijedan i 500. broj s uvodnikom, s kratkom poviješću i s okruglim stolom mladih teologa o *Glasi Koncila* pod naslovom *Na čemu smo nakon 20 godina* (*GK*, 1983, 5, 10-11 i 13-14). Prilikom 25. obljetnice prvog tiskanoga broja važan je uvodnik *Naše novine i crkvena javnost* (*GK*, 1983, 40, 2) kao i onaj u sljedećem broju *Ukorak s vremenom* (*GK*, 1983, 41, 2). Tako stižemo i do jubilarnog 1000. broja (*GK*, 1993, 32) s popratnom riječju kardinala Kuharića *Glas Koncila je glas Crkve u Hrvata* i s člankom T. Šagi-Bunića *Glas Koncila - Božji dar Crkvi u Hrvata*. Broj je i inače krcat važnim informacijama i prosudbama. Tu su vrlo živopisne reminiscencije prvog glavnog urednika Vladimira Pavlinića, napis drugoga glavnog urednika Živka Kustića *U matičnom tijeku hrvatskog katolištva* te izvrstan osvrt slavne Berith, Smiljane Rendić, *Glas Koncila - promicatelj krugova Pavla VI*.

Moram bar spomenuti, a ne mogu se i u to još dalje upuštati, značajan pothvat *Glasa Koncila* - mjesečnik *Mali koncil*, danas poznat pod kraticom MAK. Prvi se broj pojavljuje u ožujku 1966. Od 1969. urednikom mu je Gabrijel Đurak, negdašnji urednik dječjega časopisa *Andeo čuvar*. Naslijedio ga je, do danas, Luka Depolo. Bio je to također smion pothvat u ono doba apsolutnoga monopola nad tiskom za mladež, a časopis se doista izvrsno potvr-

dio kao list najmladih katolika. S tim u vezi treba bar spomenuti neprocjenjiv doprinos živoj katehetskoj pokoncilskoj obnovi među mladima i najmladima što su ga svake godine izazivale izvrsno pripravljene i vođene Vjeronaučne olimpijade *Glasa Koncila* s popratnim katehetskim tekstovima u kojima se osobito iskazao Živko Kustić. Toliko bar da spomenem.

Dakako, o *Glasi Koncila* trebalo bi još mnogo toga reći, ali kao i na drugim područjima prihvata Koncila u Hrvatskoj to bi zahtijevalo mnogo detaljnija istraživanja koja, na žalost, ni izdaleka nisu još poduzeta. Srećom, za prve godine posjedujemo vrlo dobru *Bibliografiju Glasa Koncila 1962-1973* (Zagreb, 1973). Dosta je samo preletjeti popis najrazličitijih članaka da se uoči koliko je *Glas Koncila* bio i ostaje nezaobilaziv u posvješćenju i prihvatu Koncila u nas. Iz analitičkog kazala već je na prvi pogled očito koja su to imena, uz naše biskupe, u tom glasilu predvodila u najširoj i najsvestranijoj pokoncilskoj informaciji i obnovi u Hrvatskoj.

Glas Koncila je u prvo vrijeme bio doista događaj, ako se malo smije uspoređivati s velikim, događaj u Hrvatskoj razmjernan sa samim Koncilom u svijetu. Sa svoje strane, koliko sam u njemu od početka sudjelovao, mogu reći da mu je glavna nakana tada bila: da se hrvatski vjernik i svaki katolik u tadanjoj Jugoslaviji - uza sve pritiske, potiskivanja, marginalizaciju, pa i formalne progone - doživi članom velike Crkve te se i samom informacijom o koncilskom događanju osjeti podržan solidarnošću svih Kristovih vjernika u svijetu. Stoga i nije čudo, a bilo je čudo poticajno i za same pokretače i za crkvene autoritete, što je bio tako prihvaćen od cijele naše javnosti osobito katoličke. Poslije će se *Glas Koncila* sve više moći posvetiti i zbivanjima u našoj Crkvi i društvu te mnogim značajnim događanjima, kojima nije bio samo popratni i susljedni informator, nego vrlo često i prethodni animator po inicijativama koje su dolazile iz njegova i njemu srodnih krugova. Htio sam stoga bar u jednom području, tako važnom za povijest prihvata i provedbe Koncila u Hrvatskoj, biti detaljniji, da pokažem koliko se toga još krije u našem tisku za savjesnije istraživače. Tu neće izaći na vidjelo tek povijest, nego i život i živost naše Crkve u teško doba komunističkog režima, a pod daškom Duha Svetoga koji je Koncilom želio oživotvoriti i Crkvu u Hrvatskoj.

Dakako, fenomen *Glasa Koncila*, kako sam već i naglasio, istom očekuje svestraniju prouku. Uzorak za nju pruža i članak što ga je nedavno u *Crkvi u svijetu* (1995, 1, str. 204-216) napisala Katrin Boeckh *O crkvenom tisku u Hrvatskoj s podnaslovom Prikazivanje religije i nacije u Glasi Koncila*. I taj je članak svojevrsan pokazatelj informacijske kolegijalnosti *Crkve u svijetu* prema *Glasi Koncila* što pobuđuje dalja razmišljanja i deziderate.

Crkva u svijetu

Druga inicijativa koja se vremenski, ali i ciljevitno nadovezuje na Koncil je časopis *Crkva u svijetu* sa svim svojim susljednim djelatnostima. Evo kako to o 20. obljetnici časopisa predstavlja sam osnivač Frane Franić, tada još nadbiskup splitsko-makarski: "Dva-deseta godina Koncila poklapa se s dvadesetom godišnjicom osnutka našega časopisa *Crkva u svijetu*. Već samo to poklapanje pokazuje vezu između II. vatikanskog općeg sabora i našeg časopisa. Tu vezu pokazuje i samo ime časopisa. To je ime uzeto od naziva pastoralne konstitucije Koncila *Crkva u suvremenom svijetu...* da se dobije kraći naslov." I nastavlja: "Časopis CuS osnovao je Biskupski - sada Nadbiskupski - ordinarijat u Splitu. Naknadno su se, kao osnivači, priključili i ostali ordinarijati Splitske metropolije, osnovane 1969. godine." I malo dalje: "Naravno, bez suradnje svećenika i laika ne bismo mi biskupi ništa mogli postići u svojim Crkvama, pa ne bi bilo moguće ni osnivanje jednog crkvenog časopisa. U vezi s tom tvrdnjom moram odati priznanje za osnutak i početne uspjehe CuS-a don Ivanu Cvitanoviću ... i dvama laicima: g. Jakovu Jukiću i g. Edi Marinkoviću. Njih bih mogao s pravom nazvati suosnivačima CuS-a, kao i don Mati Meštoviću koji je ubrzo pomogao u radu i uređivanju do 1969. godine... Za daljnji razvoj CuS-a i raznih izdavačkih nizova biblioteka CuS-a vrlo je zaslužan dugogodišnji urednik, lektor i korektor dr. Drago Šimundža" (*Crkva u svijetu*, 1986, 2, str. 97-100).

Nadbiskup Franić iznosi i temeljne zamisli koje su ga vodile u tom osnutku, što na svoj način ponavlja i dalje razvija i vrlo zaslužni dugogodišnji urednik Drago Šimundža o 20. obljetnici časopisa: "Svijet i Crkva ne samo što se mnogostruko, sudbinski i egzistencijalno susreću i međusobno prožimlju, nego se jednim dijelom izravno dopunjuju i poistovjećuju. Crkva je dio svijeta kao što je i svijet dio Crkve." I na drugoj stranici: "Koncilska i pokoncilska Crkva s dubokim respektom pristupa stvarnim vrednotama svijeta... Vođena duhom Koncila, i naša je revija težila za koncilskim idealima. I makar to nije lako postignuti, nije i ne želi posustati u svom koncilskom zamahu" (*Crkva u svijetu*, 1985, 4, str. 321-323). U istom je broju i impozantna *Bibliografija* prvih dvadeset godišta iz koje je vidljivo koliko je u reviji prisutna koncilska i pokoncilska problematika.

Žao mi je što ni izdaleka ne poznajem stasanje Splitske crkve, onamo od 1945, a osobito od 1960-ih godina nadalje, kao što sam mogao izbližega pratiti događanja Crkve zagrebačke. Ipak, iz spomenute se *Bibliografije 1966-1985*. dadu izvući neke osobite odrednice. Ta bibliografija pokazuje prije svega velik raspon vidokruga časopisa koji je razvidan već u samim temeljnim natuknicama od kojih svaka ima više podnaslova. Tu je dakako ponajprije

teologija: dogmatika, moralka, Sveto pismo, ekleziologija, ekumenizam, praktična teologija, duhovno bogoslovlje, mariologija, katehetika, homiletika, liturgija. Potom slijedi *filozofija*: općenito, teodiceja, psihologija. No za timbar *Crkve u svijetu* tipične su rubrike što slijede. Tu su ponajprije *znanstveno-kulturološki i društveno-religijski radovi*: opća i granična pitanja, znanost o religijama, zbivanja i događaji, aktualna pitanja. Pod *povijesnim radovima* nalaze se podnaslovi: općenito, radovi iz povijesti i umjetnosti, prilozi iz povijesti kulture, prilozi o kulturnim, religioznim i društveno značajnim djelatnicima. Peta je rubrika *književnost*: literarno-povijesne refleksije, povijesno-literarne rasprave, prilozi o piscima i djelima, književni radovi (dosta bogati i raznoliki). Sve to završava rubrikom *Razno*: pedagogija, glazba, film, prilozi lingvističkog karaktera, časopisi - recenzije, komemoracije - nekrolozi, pripćenja i obavijesti Uredništva, bibliografski podaci, likovni prikaz. U svim tim rubrikama jasno se razlikuju s jedne strane rasprave i članci, a s druge osvrti i prikazi što nije samo formalno značajno. Naime, upravo svojim osvrtima i prikazima *Crkva u svijetu* ulazi u vrlo širok dijalog s djelatnicima i u Crkvi i u svijetu.

Druga, vrlo uočljiva činjenica, očita je iz susljednog popisa suradnika iz kojega se naziru vodeća imena, stupovi *Crkve u svijetu*, dobrim dijelom profesori Teologije u Splitu. Navodim ih abecednim redom: Bezić Živan, Blajić Zdravko, Cvitanović Ivan, Franić Frane, Jukić Jakov (pravim imenom Željko Mardešić), Kovačić Slavko (i pod znakom D. S. Iv.), Kusić Ante, Marušić Juraj Božidar, Merćep Vladimir, Meštrović Mate, Perić Ratko, Roščić Mate, Soldo Ante Josip, Šimundža Drago (i pod imenima: Animator, Džimbeg Dragi, Šubić Domagoj), Vereš Tomo, Zovkić Mato. Vrlo je uočljivo da su pojedinci iz toga imenika vodeći u pojedinim rubrikama: Franić u dogmatskoj, Bezić i u dogmatskoj, a osobito u praktičnoj teologiji i duhovnom bogoslovlju, Merćep u dogmatskoj, prateći osobito, katkada prekritički, novija teološka kretanja, Kusić u filozofiji, Jukić možda u najznačajnijoj rubrici "znanstveno-kulturološki i društveno-religijski radovi" s jasno i razgovijetno sebi svojstvenom tematikom u kojoj je osobit naš vrsnik, a to je znanost o religijama (*Bibliografija*, str. 432).

Pripominjem još kao nešto vrlo uočljivo: u *Crkvi u svijetu* stalan je i vrlo raznovrstan suradnik njezin osnivač nadbiskup Franić, kako je osobito razvidno iz bibliografije njegovih radova što je donosi njemu posvećen zbornik *U službi čovjeka* (Split, 1987, str. 19-30) o čemu sam već govorio. K tome, pomalo su se svi njezini vodeći suradnici istakli i kao valjani teološki pisci, svaki u svojoj užoj specijalizaciji, dotičući u svojim knjigama vrlo važna područja teološke i filozofske misli u dijalogu sa suvremenim svijetom. Najplodniji je od njih svakako Živan Bezić, kojemu je zbog zasluga za

unapređenje teološke misli u Hrvatskoj Katolički bogoslovni fakultet dodijelio počasni doktorat, u čemu sam imao čast i radost izbližega sudjelovati. I još jedno, *Crkva u svijetu*, daleko više nego već prije *Vjesnik Đakovačke biskupije* ostvarila je vrlo široku interdijecezansku suradnju i, što je još važnije, u njoj s punim ulogom, pod imenom ili pseudonimom, surađuju vrsni katolički laici. Od njih je osobit, rekao bih, sekularni pečat u najboljem smislu *Crkvi u svijetu* dao Jakov Jukić (Željko Mardešić) s malim bezbrojem članaka iz svoga specifičnoga područja znanosti o religijama, o čemu svjedoče i njegove knjige *Religija u modernom industrijskom društvu* (Split, 1980) i *Povratak svetoga - rasprava o pučkoj religiji* (Split, 1988).

U pogledu popratnih izdanja *Crkve u svijetu* spominjem za me važnu činjenicu: u njezinim su izdanjima izašla u nas prvi put dva djela Pierra Teilharda de Chardina: *Božansko ozračje*, u prijevodu Drage Šimundže (Split, 1970) i *Budućnost čovjeka*, u prijevodu Josipa Matića (Split, 1985) što je bio prvi prodor toga izvanrednoga suvremenoga mislioca u Hrvatsku. Ne čudi stoga što su se trojica suradnika *Crkve u svijetu* Ante Kusić, Drago Šimundža i Jakov Jukić našla s vrijednim doprinosima i na simpoziju što ga je prigodom 100. obljetnice de Chardinova rođenja organizirao isusovački *Obnovljeni život* (1980, br. 2). Kao bibličar ističem da je *Crkva u svijetu* donijela više osvrta na suvremene biblijske prijevode. Bili su nam u svoje vrijeme dragocjeni napisi što ih je već prije u *Službenom vjesniku Splitsko-makarske biskupije* objavljivao Mate Meštrović o jeziku starih lekcionara i evanđelistara i u svom osvrtu na moj prijevod *Evandjelja* iz 1962. te na prvo izdanje Rupčićeva *Novoga zavjeta* (Sarajevo, 1962). Šteta što ti članci nisu poslije izašli i u njegovoj knjizi *Nebit i kaos* (Split 1986) gdje ipak nalazimo dva osvrta: *O jeziku Biblije (Crkva u svijetu, 1969, 1, str. 95-99)* i *Jezična kritika (Ladanova) prijevoda Evandjelja sv. Ivana (Poljica, 1980, br. 1)*. *Crkva u svijetu* dala je prostor Gracijanu Raspudiću za raspravu oko autorstva *Novoga zavjeta* koji je izišao u Sarajevu 1962. pod imenom Ljudevita Rupčića (1969, 3, str. 201-239; 4, str. 289-322). Na to obrazloženo odgovara Ljudevit Rupčić i Rufin Šilić (1969, 3, str. 239-241) s daljnjom replikom Gracijana Raspudića (1969, 4, str. 366-368). Vrlo su vrijedni osvrta nestora hrvatskih bibličara, isusovca Albina Škrinjara, najprije na drugo izdanje Rupčićeva *Novoga zavjeta* (1968, 2, str. 65-75) i poslije na *Psalme* (1969, 1, str. 47-66) i na *Knjigu Mudrosti* (1969, 4, str. 337-351) iz *Zagrebačke Biblije* 1968. Svi će ti osvrta, koliko god nisu bili uvijek ugodni, potpomoći druge naše prevoditelje da Božjoj riječi nadu sadržajno još točnije, a oblikovno još ljepše hrvatsko ruho.

Treba napokon istaći i tu okolnost da je *Crkva u svijetu* imala također sretno i dugoročno uredništvo koje je moglo ostvariti značajan *image* toga lista. Prvih godina, radi zaštite časopisa pred državnim pritiscima, fungirao je kao odgovorni urednik sam nadbiskup Franić, s velikim udjelom Mate Meštrovića. No od godine 1969. pa sve do kraja 1991. na čelu uredništva stoji Drago Šimundža, duže vrijeme zajedno s Jakovom Jukićem. Obojica su, vjerujem, kolegijalno zaslužna za tako širok vidokrug časopisa, u čemu očito veliku ulogu treba pripisati i samom Dragi Šimundži. Listu su dugo godina davali značajan ton Šimundžini uvodnici koji su sada napokon, uz dodane i druge njegove radove, izdani u trilogiji koja mu doista ostaje spomenikom: *Čovjek, društvo, Crkva* (Split, 1979), *Ljudske vrijednosti i kršćansko poslanje* (Split, 1995), *Crkva i demokracija* (Split, 1995).

Autor je u svim tim uvodnicima, kao i u drugim ovdje sabranim člancima, osobito osjetljiv za "teološko-ekleziološko, društveno-antropološko i religiozno-politološko područje" crkvenih i društvenih pitanja (uvodnik u prvu knjigu), ali uvijek s prisutnom temeljnom nakanom da mu u središtu svih izlaganja bude čovjek (uvodnik u drugu knjigu). U svemu tome, iako ga rijetko navodi, Koncil mu je bio stalan "punto di riferimento", kako vole reći Talijani, i polazište i odrednica i usporednica. U tom bih smislu izdvojio njegov članak *Kako smo i koliko smo ostvarili duh Koncila* (druga knjiga, str. 234-241 = *Crkva u svijetu*, 1979, 2, str. 97-102). Istini za volju, dosta tih Šimundžinih uvodnika, onako od prve čitanih, kao da su pisani nekako na "višem katu". Sutrašnji čitatelj neće iz njih lako osjetiti temperaturu pojedinih razdoblja *Crkve u svijetu*, ni s obzirom na prilike i neprilike samoga našega tadanjega društva, a ni Crkve u tom društvu. Čitajući ponovno, našao sam za to obrazloženje samoga pisca u uvodniku u drugu knjigu: "Nemoguće je bilo izravno rušiti socijalističke idole. Unutrašnja je cenzura u tiskarama križala pojedine izričaje i, kad je dolazilo do rasprave ili, točnije, moga obrazlaganja, prijetila je odustajanjem od tiskanja časopisa. Zato sam se u svom dvadeset i dvogodišnjem vođenju *Crkve u svijetu* utjecao naoči mirnim formama i, kako su mi kritičari priznavali, akademskim raspravama koje su načelno nastupale, u duhu zajedničkog potvrđivanja ljudskih i kršćanskih vrednota, s jasnim prizvucima kritičkih osporavanja, etičkih pouka i demokratskih upozorenja." Vrijedno je i to zapaziti.

Moj prikaz *Crkve u svijetu* ovdje zastaje, već i stoga što mi nije pri ruci daljnja njezina cjelovita bibliografija (1986-1995). No ona se u svojem prvom dvadesetom godištu toliko jasno oblikovala da su doduše pridošla nova imena, ali je list mogao uvelike prosljediti svoj široki tematski raspon, dakako i u sasvim novim i sretnijim okolnostima, onamo od svibnja 1990. S godinom 1992. ona se

pojavljuje kao edicija *Teologije u Splitu*, s novim, prorijedenim uredništvom i s glavnim i odgovornim urednikom Nedjeljkom Antom Ančićem koji se već profilirao u posljednjem desetljeću lista. Počeo je s člankom *Ekumensko gibanje* (1980, 4, str. 385-387) te *Prijepor i svjedočenje vjere* (1982, 3, str. 232-239). Kao neki "adieu" djeluje članak Jakova Jukića *Na četvrtom raskrižju* (1992, 1, str. 3-6) s valjanim osvrtom na jedno četvrtstoljeće. Od novijih imena treba svakako zapisati zaslužnoga splitskoga svećenika, poslije i pomoćnog biskupa Petra Šolića kojega predstavlja izvrstan zbornik njegovih radova *Radost ljubavi* (Split, 1994) koji je uredio mladi profesor i pomoćni urednik Ante Mateljan. Šolić se već svojom doktorskom disertacijom potvrdio kao proučavatelj Koncila, što je razvidno iz prva dva članka u tom zborniku *Kristocentrična utemeljenost kršćanskoga života* te *Dinamičnost kršćanskoga života* (str. 35-53).

Pripominjem da bi nekako tako ili mnogo bolje trebalo proučiti i procijeniti doprinos što su našoj pokoncilskoj obnovi, osobito na doktrinarnom planu pružili svi naši slični teološki časopisi, od *Bogoslovske smotre*, *Obnovljenog života* itd. Mislim da se ne trebam ispričavati što se ovdje dalje u to ne upuštam.

Kršćanska sadašnjost

Treća ustanova koja je u nas nastala iz založenoga htijenja pokoncilске obnove je Kršćanska sadašnjost. Prvi pothvat u njezinu smjeru bilo je pokretanje časopisa *Svesci Kršćanska sadašnjost* (SKS) koji se pojavljuju u Došašću 1966. za godinu 1967. Njihove su ciljeve urednici istakli u uvodnoj riječi: "Po sebi se razumije da nam je prvenstveni zadatak da se ovim putem također pomogne što brže, istinskije i plodonosnije kročenje Koncila kod nas. Koncila kao *zbirke dekreta*, ali i *Koncila kao puta* kojim se po dekretima krenulo (podcrtao B. D.)." Prvi je broj svojim blagoslovom popratio zagrebački nadbiskup, tada već kardinal Franjo Šeper sa željom da *Svesci* budu "jedan od nezamjenjivih instrumenata za *koncilsko gibanje i ostvarenje među nama*". Njegova je riječ znakovito datirana 8. prosinca 1966, "na godišnjicu završetka Drugoga vatikanskog koncila". Još dodaje: "Posebno se veselim aktivnoj prisutnosti mladih kršćanskih laika u ovom djelu za pripremu dijaloga sa svijetom na što ih je pozvao Koncil."

Iz toga je početnoga pothvata godine 1968. izrasla Kršćanska sadašnjost kao "Centar za koncilska istraživanja, dokumentaciju i informacije". Njezin je utemeljitelj zagrebački nadbiskup kardinal Franjo Šeper. Akt utemeljenja nosi nadnevak 22. veljače 1968. (*Šeper - Građa za životopis*, I, str. 300-301). Važan je uvodni stavak: "Organska i djelotvorna provedba koncilске obnove kod nas

ovisi o dubljem i širem poznavanju koncilske misli, nastojanja i gibanja." Da bi se taj cilj što bolje postigao, dekret naznačuje više djelatnosti, među prvima: "Pokretanje i izdavanje časopisa, biltena i drugih povremenih prigodnih tiskanih ili umnoženih stvari dokumentacionog, informativnog, ilustrativnog, istraživačkog ili stvaralačkog i informativnog karaktera u okviru koncilske obnove i zadataka što ih Koncil stavlja pred suvremene kršćane, naročito u cilju ostvarenja pravog i iskrenog dijaloga među kršćanima samima i sa suvremenim svijetom i kulturom" itd.

U času toga crkvenoga ustanovljenja, možemo reći, Kršćanska sadašnjost se već duže vrijeme vriježila u krugovima prvoga koncilskoga oduševljenja i narasle susljednje pokoncilске odgovornosti, osobito među profesorima Katoličkoga bogoslovnoga fakulteta u Zagrebu i u krugu koji se okupljao oko *Glasa Koncila*. Širi su humus predstavljali vrlo mnogi sudionici Teološko-pastoralnih tjedana u Zagrebu, s osobito koncilski angažiranima u Zadru i Rijeci. Tomu treba pribrojiti velik broj svećenika zagrebačke nadbiskupije koji su po svojim dekanatima organizirali mnoge koncilske tribine. U taj koncilski zamah zagrebačkoga kruga treba ubrojiti i naše istaknute kršćane u svijetu koji su se, makar društveno potisnuti i pritisnuti, tada okupljali osobito oko negdašnjega Društva sv. Jeronima, tada sv. Ćirila i Metoda, kako sam već spomenuo. No stasali su i mlađi i založeniji kršćani u svijetu, među njima Ljiljana Matković, Marijan Zidarić, umjetnik Ante Starčević, Mate Križman, pok. Julije Sulić i dr. Tako je Kršćanska sadašnjost vrlo brzo postala središte oko kojega se okupljao i susretao velik broj ljudi koji su Koncil smatrali svojom zadaćom.

No među prvim inicijatorima *Kršćanske sadašnjosti* bila su trojica profesora Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu: Tomislav Šagi-Bunić, Josip Turčinović, Vjekoslav Bajsić. Teško ih je pravo po zaslugi poredati jer su se vrlo brzo stopili u karizmatički trolist koji je na svojim ramenima izdržao i hrabre i mudre početke te zanose i poduzetnosti prvih stvaralačkih godina, a i tegobe susljednoga vremena u kojemu je trebalo kroz najrazličitije poteškoće provoditi začudno razgranatu djelatnost te ustanove. Mnogi su im od nas u tom pružili i subjektivan podržaj i suradničku pomoć, ali njima pripada čast i inicijatora i vodećega *teama* koji su tu inicijativu pronijeli sve do u naše vrijeme, iako je smrt pokosila već dvojicu trudbenika, neprežaljene Josipa Turčinovića i Vjekoslava Bajsića⁶. U prvo su vrijeme bila osobito važna tri njihova komple-

⁶ Josip Turčinović umro je 3. listopada 1990. Usp. *Kana* 1990, br. 10; Franjo Šanjek, *In memoriam* (Croatica Christiana Periodica 1990, 26, str. 203-206) s bibliografijom i nekim radovima (str. 207-224). Vjekoslav Bajsić umro je 20. svibnja 1994. Usp. Josip Ćurić, *In memoriam* (BS, 1995, str. 175-177) s bibliografijom iz pera Stjepana Kušara (str. 178-186).

mentarna iskustva. Šagi-Bunić je u to unio svoje bogato i mnogostrano koncilsko iskustvo s poznavanjem koncilski utjecajnih teologa i pokoncilskih teoloških tokova, sa svestranim poznavanjem predratnih odrednica katoličkog pokreta u Hrvatskoj. Josip Turčinović je kao založeni student kroatistike na Sveučilištu u Zagrebu izravnim dodirima upoznao strujanja i očekivanja mlade generacije hrvatskih sveučilištaraca. Vjekoslav Bajsić, osim što je bio, kako se često znao našaliti, "službeni vozač" po svim putovima Hrvatske i Europe, u taj je trolist unio hladnoću razmišljanja i vjernost smišljenim odlukama, s velikim smislom za konkretna rješenja. Osim toga, kao "jezero-meštar", kako kažu naši Zagorci, mnogo je "slobnoga vremena" utrošio na popravljivanje svih mogućih, često hirovitih aparata. Prvo njihovo veće putovanje bilo je krajem rujna 1966. kada su prigodom Međunarodnoga kongresa teologije II. vatikanskoga koncila u Rimu, na kojemu sam i ja nastupio kao predavač, obišli velik broj redakcija stranih teoloških časopisa da dobiju pravo besplatnoga prevođenja teoloških članaka na hrvatski. Bila je to velika "milostinja" kojom su europski teolozi poduprli ovaj hrvatski pokoncilski pothvat. P. Agostino Gemelli je u tom smislu rado govorio o "pane intellettuale", o milostinji za intelektualni kruh. Tom su me prilikom prvi put upoznali s projektom Kršćanske sadašnjosti.

Za daljnju povijest htijenja i ostvarenja Kršćanske sadašnjosti izvrsno nam može poslužiti više napisa, prije svega vrlo iscrpan dokumentirani referat T. Šagi-Bunića *Deset godina Kršćanske sadašnjosti* (Svesci 34, 1979, str. 2-26). Tu je vrlo vrijedan i sam temeljni tekst, ali još više vrlo mnoge bilješke u kojima, prelazeći okvire Kršćanske sadašnjosti, saznajemo vrlo mnogo podataka iz toga pokoncilskoga proljeća Crkve u Hrvatskoj. Taj je referat poslije tiskan u više kataloga, prvi put 1980-1981, a drugi put i u jubilarnom *Katalogu Kršćanske sadašnjosti 1968-1993*, prigodom 25. obljetnice te ustanove. Tu se nalazi i daljnji Šagi-Bunićev tekst, govor na proslavi te obljetnice *Kršćanska sadašnjost kao hrvatski "okrugli stol misaonih napora današnjice"* (str. 57-61). Mnogo pojedinosti saznajemo iz intervjuja što su ga tom prilikom dali u *Kani* (1993, 3, 8-15) Šagi-Bunić i Vjekoslav Bajsić pod naslovom *Kuća koja je otvarala prozore*. Tu se nalazi i važan stavak iz prigodne propovijedi zagrebačkog nadbiskupa kardinala Franje Kuharića (str. 9). Ovamo bih dodao i sve što je napisano u povodu preminuća Josipa Turčinovića (*Kana*, 1990, br. 10). Iz svih ovih napisa pojavljuje se veliki broj simpatizera i zaštitnika iz čega je razvidno koliko je ta institucija ne samo po svojim izdanjima nego više po svojim međuljudskim kontaktima bila živo susretnište Crkve i svijeta u gradu Zagrebu. Izvana gledana, piše Šagi-Bunić u govoru prigodom 25. obljetnice, *Kršćanska sadašnjost* bila je "u osnovici izdavačka kuća, proizvođač knjiga, časopisa, i drugih sastavnica

onoga što nazivaju priopćavalima". No iznutra on je nadasve vidi "kao jedinstven skup ljudi, osoba koje su svoje sposobnosti i svoje živote udružili u jednom pothvatu i u jednoj požrtvornosti". Stoga je ono "što se faktički zbililo, bilo plod i napor i rizik osoba koje nisu mjerile svoja prava, već ulagale svoje srce i svoje sposobnosti" (str. 57). S tim u vezi obavještajna su i dva članka u jubilarnom broju *Crkve u svijetu* (1986, br. 2): Zovkićev (str. 131-132) i Bezićev (str. 172-173) kao i važan deziderat što ga je u istom broju istakao nadbiskup Franić (str. 100).

U daljnju povijest i razvoj *Kršćanske sadašnjosti* spada i datum 31. svibnja 1977. kada su se teolozi okupljeni oko te ustanove organizirali kao Teološko društvo Kršćanska sadašnjost (TEDEKS). Povijesne i misaone odrednice osnutka toga društva naširoko je obrazložio T. Šagi-Bunić u spomenutom članku *Deset godina Kršćanske sadašnjosti* (Svesci 34, 1979, str. 3-5 i 10-11). Ipak, najneposrednija je pobuda za to bila više izvanjska, kako čitamo na narednim stranicama (str. 11-12). "Promjene u finansijskom sistemu u našoj državi (u tadanjoj Jugoslaviji) prisilile su Kršćansku sadašnjost da ulaskom u desetu godinu svoga postojanja i djelovanja, nakon mnogo razmišljanja i konzultiranja, poduzme svoje organiziranje kao društva u smislu zakonodavstva SR Hrvatske (...). Kršćanska sadašnjost narasla je do te mjere da više nije mogla egzistirati u svom prekarom obliku, kao entitet koji hoće djelotvorno supzistirati izvan sistema u kojemu se faktički nalazi, pa joj nije preostalo drugo nego pokušati uklopiti se u sistem sačuvavši svoj stvarni identitet, ili umrijeti (...). Time što se organizirala kao *Teološko društvo Kršćanska sadašnjost* nije odustala ni od kojih dosadašnjih ciljeva, nije preuzela nikakvih ciljeva koji bi bili u raskoraku s njezinim izvornim ciljevima.

Ipak je u vezi s tim u našoj Crkvi postojala duža nelagoda koja se odrazila u više navrata i u tadanjoj Biskupskoj konferenciji Jugoslavije, osobito na zasjedanju u Đakovu 29. rujna 1982. U arhivu Kršćanske sadašnjosti postoji veliki dosje koji svjedoči da su njezini vodeći ljudi - uvijek su to bili T. Šagi-Bunić, J. Turčinović i V. Bajsić - nastojali svim silama održavati i održati najživlje veze s Apostolskom nuncijaturom u Beogradu i, po njezinoj preporuci sa svojim neposrednim ordinarijem, zagrebačkim nadbiskupom kardinalom Franjom Kuharićem. Postoje vrlo detaljni izvještaji koji su poslani u najviše urede Svete Stolice. A sve se to poduzimalo, kako piše Šagi-Bunić o 25. obljetnici, "da se ne dogodi kakvo nepredvidivo iskliznuće iz autentične katoličke crkvenosti" (*Katalog Kršćanske sadašnjosti 1968-1993*, str. 60 pri dnu). Pošto su posljiye statuti Tedeksa revidirani u skladu s *novim Zakonom crkvenoga prava*, na jesenskom su zasjedanju Biskupske konferencije u Đakovu, 3. listopada 1989. odobreni i Društvu je priznata pravna osob-

nost u Crkvi. A nastankom Hrvatske države, onamo od 30. svibnja 1990, prestale su i ostale teškoće i nelagode. Napokon je daljnje djelovanje Kršćanske sadašnjosti osigurano dvama ugovorima od 26. lipnja i 2. srpnja 1992. kojima su potpisnice Zagrebačka nadbiskupija i Kršćanska sadašnjost.

Preostaje bar ukratko, faktografski, upozoriti na stvaran doprinos koji je Kršćanska sadašnjost pružila cjelokupnoj pokoncilskoj obnovi u Hrvatskoj, i još šire u ondašnjoj Jugoslaviji, štoviše u Crkvi Istočne Europe, jer su njezina izdanja - osobito *Ilustrirana Biblija mladih* - dosegla napokon 1990. i samu Moskvu. No mnogo nam toga uvelike izmiče jer *Kršćanska sadašnjost* nije bila samo izdavačka kuća, nego doista, kako je i zamišljena, centar mnogih inicijativa, izmjena misli, susreta i konzultacija. Spomenut ću samo da je, dakako s velikim udjelom Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, baš u tom krugu zajedno s krugom *Glasa Koncila* zamišljen i ostvaren veliki Mariološki i Marijanski kongres u kolovozu 1971. sa završnim slavljem na Veliku Gospu na Mariji Bistrici, događaj koji je uvelike nadahnuo buduća slična slavlja. Ovdje je pripravljen i dobar dio vanjskoga slavlja Nacionalnoga euharistijskoga kongresa na Mariji Bistrici 1984. Ovamo su često svraćale mnoge katoličke i druge kršćanske delegacije sa Zapada, tu su se dogovarala različita naša sudjelovanja na značajnim teološkim i sociološkim simpozijima ovdje i izvan domovine. Ovuda je prošao dobar dio naših ekumenskih susreta. Značajna je bila i prisutnost Kršćanske sadašnjosti svake godine na Sajmu knjige u Frankfurtu itd. Taj udio Kršćanske sadašnjosti u životu i mnogostrukom dijalogu naše Crkve s katoličkim i nekatoličkim svijetom i u nas i izvan domovine ostat će uvelike nedokumentiran: posla je bilo odviše, poslenika premalo, i jedva su stizali ostvariti poslove, a nije bilo vremena da ih se registrira.

Lakša je faktografija izdavačke djelatnosti Kršćanske sadašnjosti koja je dobro razvidna iz jubilarnoga *Kataloga 1968-1993*. s četrdesetak najrazličitijih nizova i na stotine svezaka i sveščića svih mogućih formata. Neću se ni zadržavati na njezinim periodičkim publikacijama: *Svesci*, *Bogoslovska smotra*, *Croatica Christiana*, *Služba riječi*, *Listić*, *Kana*, *Aksa (Katalog*, str. 94). U tom je katalogu svakako najodlučniji naslov *Koncil* (str. 77-78) gdje na prvome mjestu stoji cjelovito, pomalo monumentalno izdanje svih koncilskih dokumenata, o čemu sam govorio u prikazu Biskupske konferencije. Slijedi zbornik dokumenata crkvenoga učiteljstva *Socijalna nauka Crkve o društvenim pitanjima od pape Lava XIII. do danas*. Na to se nadovezuje niz *Dokumenti* (str. 68-70) sa stotinjak najrazličitijih izlaganja redovnoga crkvenog učiteljstva. Na temeljni naslov *Koncil* nadovezuju se i svi drugi naslovi koji ostvaruju temeljnu zadaću Kršćanske sadašnjosti da prospješi i una-

prijedi prodor koncilskog učenja, odluka i smjernica u Crkvi u Hrvatskoj. Tome svakako pod doktrinarnim vidom pridonose veliki nizovi: *Polazišta* (str. 87), *Priručnici* (str. 88-89), *Teološke meditacije* (str. 90), *Teološki radovi* (str. 90-91), a osobito *Volumina theologica* (str. 90-91). Ovamo se upisuje i ciklostilski niz *Svjedočenje* (str. 94-96). *Kršćanski klasici* (str. 78) žele djelotvorno u nas ostvarivati "reditus ad fontes", tako uporan zahtjev koncilskoga i pokoncilskoga događanja. Koncil je uvelike želio potaknuti traženje novih oblika pastoralne službe u Crkvi, čemu smjeraju mnogi naslovi ovog kataloga, osobito koji se tiču katehetskog pastoralala: *Katehetski priručnici* (str. 76-77), *Kana Klub "D"* (str. 75-76), *Mala knjižnica Kane*, te *Liturgijsko-pastoralnog listića* (str. 82-83), *Priručna enciklopedija vjere* (str. 88), *Znakovi i gibanja* (str. 92-93), *Žarišta* (str. 93), *Stripovi* (str. 94), *Glazba* (str. 97-99) itd. Osobitu katehetsku djelatnost ostvarila je Pastoralno-katehetska služba Kršćanske sadašnjosti (PAKS) u kojoj se istakao vrstan katehetičar Josip Baričević uz suradnju Ane Zelić (Gabriele Šabić) i Vlatka Badurine, iz čega će se izviti 1979. samostalna katehetska ekipa Symbolom u Odri koja se izvrsno katehetski potvrdila.

Ipak, najveći je doprinos Kršćanska sadašnjost našoj pokoncilskoj obnovi pružila na biblijskom i liturgijskom području. Dosta je pogledati u katalogu nizove: *Biblija* (str. 66) te *Biblija i njezina povijest* (str. 76) s nizom *Riječ* (str. 89) i *Biblija u stripu* (str. 94). Osobita je zasluga Kršćanske sadašnjosti što je, dakako domišljatostću Josipa Turčinovića, od izdavačke kuće Stvarnost 1974. otkupila *Zagrebačku Bibliju* i tako Bibliju vratila u crkvene vode. Tako je već godinu prije preuzela daljnje izdavanje *Ilustrirane Biblije* što je 1968. bila sretna inicijativa Zorislava Lajoša, a do sada je izišla u dvanaest izdanja na hrvatskom, u sedam na slovenskom, u četiri na slovačkom, u tri na makedonskom, u četiri na češkom, u tri na srpskom, u šest na mađarskom, u tri na poljskom, u tri na ukrajinskom, te po jedno izdanje na albanskom, rusinskom i napokon 1990. na ruskom. Velika je zasluga Kršćanske sadašnjosti što je razmjerno vrlo brzo, a može se reći i vrlo uspješno ostvarila sva potrebna izdanja liturgijskih knjiga te pokoncilaska liturgijska obnova u Hrvatskoj nije trpjela zakašnjenja. To sam već istakao govoreći o zaslugama za tu obnovu banjolučkoga biskupa Alfreda Pichlera zajedno s direktorom Kršćanske sadašnjosti Josipom Turčinovićem. Dosta je u *Katalogu* pogledati nizove: *Liturgijska izdanja* (str. 79-81), *Liturgijska pomagala* (str. 81-82), *Glazba* (str. 96-99).

Na kraju ističem još dvije edicije, svaku na svoj način. Možda je u ono vrijeme komunističkog monopola na vijesti najsmioniji pothvat bio osnutak informativnog biltena *Aktualnosti Kršćanske sadašnjosti* (AKSA) s tri sloja: vijesti iz domaće Crkve; vijesti iz katoličkog svijeta, osobito iz djelatnosti Svete Stolice; informacije o

pisanju domaćeg tiska o Crkvi i njezinu događanju. Ovu su uslugu duže vrijeme i na više mjesta tražili i očekivali naši biskupi kako bi na vrijeme dobili što potrebnije uvide. Zajedno s *Glasom Koncila*, a na svoj način i više, jer joj je to dopuštala njezina razina, *Aksa* će ostati vrlo važna kao izvor za povijest naše Crkve u vrijeme komunističke države. Druga edicija, sasvim na drugoj razini, a imala je vrlo velik prihvata ne samo u užim crkvenim krugovima nego i mnogo šire, bila je *Metanoja* (*Katalog*, str. 84). Ona je čista kreacija pok. Josipa Turčinovića, makar joj poslije ja fungiram urednikom, a izašla je do sada u više od stotinu naslova s kraćim meditativnim tekstovima i svjedočanstvima o proživljavanju vjere i kršćanskih misterija. Po njoj je koncilski nauk zračio u kršćansku pobožnost i nabožnost.

Iz svega toga raspona izdavačke djelatnosti Kršćanske sadašnjosti neka mi na kraju bude dopušteno istaći njezine najveće darove našoj pokoncilskoj obnovi. Nabrajam samo naslove i ovdje-ondje autore: *Misal* i *Časoslov*; prva velika monografija, uzornica za buduće, *Tavelić - Prvi hrvatski svetac* (1971) te *Katolička Crkva i Hrvati izvan domovine* (1980); Gamulinova *Bogorodica s Djetetom* (1971) te njegova *Slikana raspela*; dvije blizanske knjige *Zagrebačka katedrala* (1988) i *Splitska katedrala* (1991). Od velikih teoloških ostvarenja ističem još uvijek prvorazredan *Rječnik biblijske teologije* X. Léon - Dufoura (1969, 1980 i 1988) te šest svezaka *Velike povijesti Crkve* od H. Jedina, u koju je uložio izvanrednu marljivost i prevodilačku vrsnost blagopok. Vjekoslav Bajsić. Ova- mo spada i *Povijest kršćanske literature*, sv. I (1976) T. Šagi-Bunića i njegova *Euharistija u životu Crkve kroz povijest* (1984), a dakako i ponovljena izdanja moralnog bogoslovlja Bernharda Häringa. Među teološkim radovima vrlo su značajni zbornici marioloških kongresa, odnosno simpozija: *Bogorodica u Hrvata* (1976), *Advocata Croatiae* (1979), *Štovanje Bogorodice u Hrvata u 19. i 20. stoljeću* (1990), *Naša prošteništa i Crkva na putu* (1985), *Mundi melioris origo* (1983) i *Blažena Djeвица Marija u kršćanskoj duhovnosti*. U monumentalna izdanja svakako treba ubrojiti: *Jeruzalemsku Bibliju*, Augustinovu *O državi Božjoj* i Tominu *Sumu protiv pogana*.

Dakako u svemu tome bila bi važna i "prosopologija" na koju je upozorio Tomislav Šagi-Bunić u svom govoru o 25. obljetnici Kršćanske sadašnjosti: u svemu tome sudjelovale su i velike litanije mnogih djelatnika (u upravi, administraciji, proizvodnji), kao i veliki broj suradnika, osobito pisaca i prevoditelja čija su imena napisana i u spomenutom *Katalogu*. Ali ne samo imena trudbenika Kršćanske sadašnjosti, nego i sva imena - znana i neznana,

spomenuta i nespomenuta - svih koji su II. vatikanski koncil smatrali svojom svetom životnom zadaćom u Hrvatskoj.⁷

ZAGLAVAK BEZ SVRŠETKA

Ovdje napokon prekidam, članak je već dobro premašio časopisni opseg, a i ja sam posustao. Spočetka sam zamislio opširniji članak, s obzirom na jedinice koje ovdje nisam ni dotaknuo. U prvoj zamisli, sada bi bio na redu Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu sa svim svojim strukturama i institutima (jedna od najutjecajnijih njegovih struktura bila je i jest ustanova Teološko-pastoralnih tjedana, onamo od jeseni 1960. pa sve do posljednjega, trideset i šestoga 1996) i za njim sve naše visoke bogoslovne škole, s pripadnim teološkim časopisima. Unutar toga želio sam progovoriti i o nekim vodećim imenima hrvatske pokoncilске teologije. Najviše se osjećam dužnikom što nisam ni spomenuo pokoncilsku redovničku obnovu u Hrvatskoj. Na tom polju učinjeno je vrlo mnogo, ali mnogo toga izmiče dokumentaciji jer se radilo, a nije se ni dospjelo zapisivati. Također sam zaobišao veliko područje posvješćivanja laikata u Crkvi, ne zato što ga ne smatram važnim, naprotiv! Tu će se i budući istražitelji naći pred teškom zadaćom da pronađu sve, pa i najmanje što je na tom polju učinjeno.⁸ Prego-

⁷ Drago mi je što to mogu potkrijepiti pozivom na jedan, do sada još nedoraden i neobjavljen napis Tomislava Šagi-Bunića *Trideset godina od početka Drugog vatikanskog koncila* što ga je, kao prvi nabačaj, uz pomoć Zdenka T. Tenšeka ponudio kao poticaj sudionicima njegova seminara na Institutu za teološku kulturu laika u Zagrebu. Napis ima više podnaslova: Opći tematski blokovi s udjelom naših biskupa; Glasila, listovi, časopisi, revije: Župski listovi; Biblija; Liturgijska obnova; Studij; Obnova redovništva i duhovnog života; Koncilске i pokoncilске institucije i nastojanja itd. Među tim naslovima ističe se naslov *Osobe* (= "prosopologija"). Prepisujem ih redom kako su nabrojene: Živko Kustić, Adalbert Rebić, Vjekoslav Bajsić, Josip Turčinović, Bonaventura Duda, Jerko Fućak, Martin Kirigin, Ivan Golub, Celestin Tomić, Ratko Perić, Smiljana Rendić, Ljiljana Matković, Ana Marija Grünfelder, Anka Petričević (s. Marija od Presvetog Srca), Klara Dugić, Stela Tamhina, Lidija Kurelović, Ante Kresina, Špiro Marasović, Drago Šimundža, Jure Radić, mons. Ivan Pavić i njegovi katekizmi, Jakov Jukić, Vladimir Pavlinić, Radovan Grgec, Rudolf Brajčić, Ljudevit Rupčić, Marijan Grgić, Mato Zovkić, Marko Oršolić, Dragutin Kniewald, Josip Kolanović, Mate Križman, Josip Ćurić, Tomislav Ivančić, Franjo Šanjek, Pavao Crnjac, Marijan Jurčević, Predrag Belić, Ivan Cvitanović, Stjepan Nimac, Stanislav Vitković, Josip Ladika, Josip Kribl, Milan Šimunović, Aldo Starić, Josip Baričević, Hadrijan Borak, Ivan Grubišić, Marijan Valković, Vladimir Stanković, Bono Šagi, Bernardin Škunca, Emanuel Hoško, Branimir Lukšić, Miljenko Žagar, Marijan Mandac, Anton Benvin, Ivan Zvonimir Čičak, Vedran Martinac i drugi djelatnici. Dakako, popis nije htio biti zaokružen, kao ni cijeli napis, nego poticajan.

⁸ Budućeg istražitelja upozoravam na disertaciju koju će uskoro na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Bečkoga sveučilišta kod prof. dr. Zulehnera braniti naš mladi katolički laik, djelatnik Glasa Koncila, Adolf Polegubić pod naslovom

lema područje je i naš crkveni tisak, pa sam ga se tek ovdje-ondje dotakao. Posebno ostajem dužan našem pokoncilskom pastoralnom svećenstvu sa svim našim župnim i redovničkim crkvama. Mnogi su od njih uvelike podržavali i povećavali koncilski i pokoncilski zamah u nas te su se zauzeti djelatnici osjećali nošenima, oni su također bili i jesu najstrpljiviji i najustrajniji provoditelji Koncila u Hrvatskoj sve do danas. Dosta budi spomenuti naoko malu činjenicu da su dugo vremena bili i kolporteri *Glasa Koncila* i tolikih drugih časopisa i izdanja. A što istom kad dođe na red istraživanje koncilskoga elana svega Božjega naroda! I još se jednom ispričavam što sam bio usmjereniji na prvo desetljeće, na prvih petnaestak pokoncilskih godina, kada sam u svemu življe sudjelovao. Mnogo se toga poslije izvilo i razvilo, što uvelike proširuje krugove istraživanja. Radostan sam što sam i ovoliko uspio prikupiti. Veselim se budućim poslenicima.

ACCEPTANCE OF THE SECOND VATICAN COUNCIL IN CROATIA (II)

Summary

In the second part of the explication, first of all, the author takes into consideration three Croatian bishops who essentially contributed by their initiatives and activities, to accomplish Council directions in our Church. They are archbishop of Zagreb afterwards cardinal Franjo Šeper, archbishop of Split Frane Franić and bishop of Banja Luka Alfred Pichler. As a result of the Council renewal have arisen new and various Church institutions. The author especially points out three important institutions which have been distinguishing in realizing the Council spirit till today. They are: Catholic weekly paper *Glas Koncila*, theological review and publishers *Crkva u svijetu*, then reputable national publishers of liturgical books and theologial literature *Kršćanska sadašnjost*.

Laien in der Kirche und Gesellschaft Kroatiens seit 1900, s osobitim težištem na razdoblje od 1972. nadalje. Tu se nalaze i sve dosadašnje disertacije i studije o tom pitanju.